

Absurdul: un tip aventuros și nițel existentialist

O altă carte teoretică excelentă despre care nu s-a auzit nimic, firește, este *Absurdul ca aventură existentială în modernism și postmodernism. Tipologia personajului absurd*, de Carmen Dominte*.

Cum bine știm, despre absurd s-a scris *in extenso*, însă studiile s-au cam învechit, iar la noi sunt *rara avis*. Așadar, noua cercetare este binevenită și înțelept structurată, partea de filosofie și de teorie literară fiind generos exemplificată de diverse opere literare, multe dintre ele la granița dintre absurd și existentialism.

Înțelegând că nu se poate vorbi despre o estetică unitară a absurdului, autoarea își inițiază demersul cu o sarabandă de considerații critice și culturale ale unor gânditori faimoși. Punctul de plecare este ipoteza lui Oswald Spengler despre descompunerea culturii faustice care va fi urmată de „o epocă estetică finală”, în care vor predomina forme ornamentale absurde. Acest hegelianism de criză ar fi reflectat, în viziunea lui Carmen Dominte, de un absurd bidimensional: unul al dimensiunii logicului, celălalt al dimensiunii metafizicului.

Amețeli și angoase pre-ateiste

Importantă este clarificarea conceptului de absurd, care funcționează, de fapt, ca potențiator epistemologic. Rationamentul prin absurd este crucial în demonstrarea adevărului unei judecăți prin falsitatea contrariului ei (*probatio per absurdum* – la Bacon), ori se poate argumenta o afirmație până la ultimele consecințe aberante (*reductio ad absurdum* – la Aristotel). Avansul epistemologiei a fost condiționat de admiterea limitelor rațiunii. Absurdul se instalează, deci, între rațiune și realitate.

Filosofia existentialistă abordează tema absurdului prin formula „paradox absolut” a lui Søren Kierkegaard. Gânditorul danez descrie paradoxul ca o absorbire a doi termeni contradictorii în aceeași realitate. Punctele extreme de opozиie s-ar uni în existență. La această primă categorie se adaugă aportul gnoseologic al suferinței și scepticismul. Dacă Jean-Paul Sartre îl propunea ca erou existentialist pe Oreste, pentru Heidegger *Das Mann* este doar o „ființă-pentru-moarte”. Lipsa de sens, totuși, este confirmată și de Sartre, care invocă „contingența universală a ființei”. Din aceste premise rezultă angoasa și precaritatea existentială. Doar pentru Karl Jaspers această criză ar trebui să genereze o ființare „în plin avânt”. Sufocarea și vidul transformă fostul vertij plin de respect al lui Pascal în angoasa kierkegaardiană, care ar fi o „sincopă a libertății”. Dar cum relația cu divinitatea nu căzuse în desuetudine încă, danezul pune angoasa pe seama primitului în abis, a „vertijului libertății”.

Falia între existență și eternitate devine impasabilă în cazul existentialiștilor propriu-zisi. Heidegger va încerca o compensare a lipsei de sens prin recomandarea unei ființări relaționate: *Sein* devine *Mitsein*, iar „a-fi-în” devine „a-fi-în-alții”. Sartre consideră comunicarea umană, însă o rea-credință care generează *greața existentială și rușinea*, căci esența raportului între conștiințe ar fi conflictul. Poate că Sartre este mai sincer în dezavuarea relației transcendentale cu Celălalt. Solidaritatea ontologică și echitatea echipei devin simple abstracții optimiste în absența unui punct de referință absolut. Din contră, într-o lume construită pe principii egoiste, libertatea Celuilalt dăunează libertății mele.

Existentialismul creștin, căci avem și aşa ceva, pune solitudinea originară a ființei umane pe seama semi-abandonului umanității de către divinitatea „ascunsă” și „tăcută” ofensată de păcatul originar. Nietzsche, însă, nu se sincrisește de vreun păcat, ci își asumă cu orgoliu lipsa de empatie („În pustietate au trăit întotdeauna cei adevărați” – *Aşa grăit-a Zarathustra*). Existentialismul ateu proclamă solitudinea originară a ființei, carevașăzică. Doar Karl Jaspers accentuează că este vorba despre o autoînstrăinare. Comunicarea ar fi totuși posibilă, dar doar în relație cu Unicul Divin, găsește Kierkegaard.

Neantul și șeptica

Absurdul poate primi sens dacă nu este negat. Când el este acceptat, dispare revolta, dar la fel de bine dispare și speranța. Dacă am fi de acord cu Sartre că ființă pură este totuna cu neantul pur, atunci nu ar fi greu să renunțăm la speranță. Ba mai mult, numai omul poate crea neant, ceea ce în viziunea sartriană ar coincide cu libertatea. Oricum, atât pentru el, cât și pentru Camus – care nu credea în *mâine*, în post-viață – rămâne valabilă disjuncția kierkegaardiană sau...sau, deși în culori mai sumbre.

În altă regiune intelectuală, absurdul transformă literatura în antiliteratură și se folosește intens de fantezie. Carmen Dominte identifică spațiul ideal al absurdului în *Wonderland*-ul lewiscarrollian. Alice trăiește experiențele liliputane ori gigantești ale lui Gulliver în lumi întemeiate pe reguli ale cărților de joc și ale săhului. Aparent, există un temei logic al acțiunilor, însă, de fapt, logica de aici este diferită și lasă posibilitatea unor jocuri surprinzătoare, cum ar fi literele mișcate pe tabla de săh până ce formează cuvinte. *Non-sense talking*, apoi, dezvoltă bizare teorii semantice. De exemplu, comunicarea apare ca un joc de societate în care cuvintele au valoare nominală infinită, iar sensurile li se schimbă în funcție de capricile vorbitorilor. Arbitrariul absolut al semnului lingvistic favorizează

Luna dublă.
Ceramică, platină

nebunia, „gânditul în cor” și „răul de comunicare”. Lewis Carroll practică inversiunea spațială și temporală: poemul *Jabberwocky* se poate citi numai în oglindă, iar *The Hunting of the Shark* doar de la sfârșit la început. Ceasornicele întorc timpul în urmă, ceea ce-i convine de minune Reginei Albe. Dilemele umoristice revitalizează acest univers bazat pe calcule ale probabilităților: regele are doi valeți, unul pentru venire, altul pentru plecare; un mesager șoptește urlând, iar altul este întemnițat pentru o crimă viitoare etc. Nonsensul, remarcă autoarea, este o ordine răsturnată în contrariul ei, un fel de ordine negativă. Regina, de pildă, anulează protestul lui Alice cum că un deal care poate fi și vale ar fi un „nonsens”: „am auzit absurditatea față de care acest nonsens este tot atât de logic ca un dicționar”. În aceeași linie sunt și relațiile de simetrie-asimetrie, figurile duble (Tweedledee și Tweedledeem), ori personajele care își amintesc fapte înapoite ca ele să se fi petrecut.

Absurdul nu este negativist în toate cazarile, căci uneori el propune o nouă logică, semantică, gramatică sau matematică. Deci absurdul poate dezmarjini și debloca, fie și prin potențarea blocajelor existente. Iată, de pildă, situația *judecății*, obsesivă la Carroll și la Kafka. La primul, personajele mai înalte de o milă sunt evacuate din sala de judecată. La al doilea, împriținatul trebuie să-și descopere vina, să-și instrumenteze procesul aproape de unul singur. Șocul lui Alice provine din faptul că ea își conservă logica bunului-simț. Cum identitățile se deregleză într-un cadru în care nu mai funcționează principiul logic al identității, rezultă metamorfoze bizare.

Revolta ca indiferență sau emigrare

De asemenea, absurdul este zona excesului în lanț. Ubu al lui Alfred Jarry este un Macbeth grotesc obsedat de caltaboș, dulamă și umbrelă. În atari condiții, nu se poate discuta despre psihologie și încă una abisală. „Logica ilogică” propune un univers al terorii. Ubu juisează la imaginarea unor torturi ca „extracția creierului prin călcâie” și mașina-de-descreierisit. Odată detronat, Ubu se bucură să fie sclav, iar entuziasmul lui față de o asemenea condiție îi determină și pe alții să și-o dorească. În această ipostază a personajului absurd se verifică teza sartriană conform căreia omul aduce neantul în lume.

Doar la Camus omul, fiind ființă „aruncată în lume”, simte nevoia unei revolte împotriva absurdului. Revolta se poate manifesta și prin indiferență, așa cum este cazul lui Meursault, cel care aşază toate lucrurile pe același plan, în afara oricărei ierarhizări, fapt care și stârnește ura celor din jurul lui. Există, deci, un absurd al celor exilați, imigranți într-o împărătie ce nu le stârnește interesul.

Înstrăinarea, „divorțul între actor și decorul său” – așa cum se spune în *Mitul lui Sisif*, este și problematica piesei *Neînțelegerea*. Martha și fiica ei ucid mai mulți vizitatori ai hanului pe care îl administrează pentru a strângă banii necesari unei migrări într-o țară cu climă solară. Dar și în *Ciuma*, la sfârșitul epidemiei, toți oamenii au aerul unor emigranți, cum observă cercetătoarea.

Spre deosebire de abulia camusiană, absurdul kafkian include și *vina erotică*. La aceasta se adaugă regimul birocratic, servilismul și corupția. O ceată fizică sau imaterială face invizibile ori neelucidabile tribunalul ori castelul. Impenetrabilitatea face imperioasă prezența unor mediatori, căci străinii rămân mereu neintegrati. De aici și un fel de panică a veneticilor/profanilor, care se străduiesc să culeagă cât mai multe informații despre structura pe care vor să o penetreze. Absurdul kafkian este anxios, iar decorul lui este alcătuit din compartimente aparent fără comunicare între ele.

Este evident că Sartre pleacă de la Kafka atunci când îi numește „ticăloși” pe cei dispusi să se complacă în rutină și se rezumă la o existență fără ţinte spirituale. Absurdul constituie o dominantă culturală prin versatilitatea lui. În cazul lui Friedrich Dürrenmatt, absurdul se infiltrează într-o anti-utopie plasată în anul 2255. Textul *Din hârtiile unui paznic* arată cum planeta Venus ajunge o colonie penitenciară. În povestirea *Fizicienii*, savantul Möbius se ascunde într-un ospiciu pentru a nu-și oferi cunoștințele unora ce ar putea distrugă omenirea. Osipiciul, însă, este atent monitorizat de agenți secreți dirigați chiar de directoarea spitalului.

Analiza conceptului continuă pe linie caracterologică și descrie mai multe situații în care se poate afla personajul absurd: înstrăinarea, incapacitatea comunicării (Samuel Beckett), vina-nevina, lipsa de identitate, dedublarea, metamorfoza, interșanjabilitatea, neantul și arhetipul. Nu mai puțin pasionantă este analiza comparativă a modernismului cu postmodernismul, din perspectiva personajului absurd.

Așadar, cartea lui Carmen Dominte are toate ingredientele pentru a deveni un best-seller teoretizant, căci, deși teză de doctorat la origine, autoarea a știut să reașeze demonstrația în coordonate seducătoare pentru cititorul concret și al cărui interes nu se limitează la depășirea unui examen.

*Carmen Dominte, *Absurdul ca aventură existentială în modernism și postmodernism. Tipologia personajului absurd*, Ed. Ars Docendi, Universitatea București, 2014